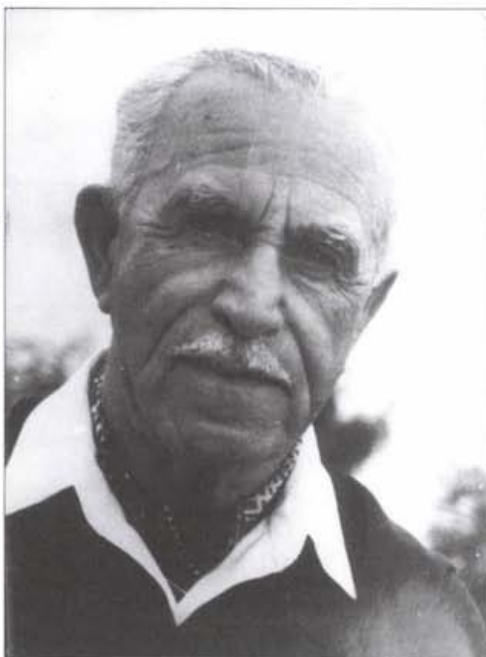

Zákonyi Ferenc, a Balaton művelődéstörténésze

A Baranya megyei Romonyán született, 1909. augusztus 28-án. A család ekkor még a Gruber nevet viselte, csak később, 1934-ben változtatták Zákonyira. 1911-ben Siófokra költöztek, édesapja itt kapott kántortanítói állást. Itt nevelkedett – ismerete meg a Balaton vidékének életét, vált idővel a táj múltjának és művelődéstörténetének szenvedélyes kutatójává –, az elemi iskolát helyben, a középiskolát Pécsen végezte el – a nagyszüleinél lakott –, majd az érettségi után visszatért Siófokra. A községházán helyezkedett el jegyzőgyakornokként.

Még pécsi iskolai évei alatt ismerkedett meg és kötött egy életre szóló „szerelmet” a cserkészzel. 1928-ban *Molnár István* római katolikus káplánnal megalapította a 466. számú „Magyar Tenger” cserkészcsoportot, Molnár a parancsnok, Zákonyi pedig az elsőtiszt lett. A siófoki cserkészmúzeum létrehozásával helytörténeti és néprajzi gyűjteményt alapított. A mintegy 40 fős ifjúsági szervezetet felhasználta a népi kultúra megismertetésére, népszerűsítésére, így többek között a néptánc ápolására is. Az 1933-as gödöllői cserkész-világtalálkozón a 60 fős siófoki táncsoporttal vett részt Zákonyi Ferenc. 1935-ben, a lengyelországi Spala-ban rendezett találkozón a siófoki táncosok képviselték a Magyar Cserkészsövetséget. Még ugyanebben az évben a svédországi öregcserkész világ-találkozón, majd 1937-ben, a Hollandiában tartott világ-találkozón népszerűsítették a magyar táncművelést.

1936-ban megnősült, feleségével a házasságukból született 3 gyermeket becsületben, szeretetben és tisztességben nevelték fel. Ugyanebben az évben jogból, 1937-ben államtudományokból doktorált a pécsi egyetemen. Odaadó munkájával segítette Siófok társadalmi és kulturális életét.

1937-ben Balatonszabadiban lett segédjegyző, ezt követően 1939-ben Mezőkomáromban, majd 1943-ban Berhidán főjegyzőnek nevezték ki. A negyvenes évek elejétől rendszeresen hívták meg a KALOT (Katolikus Agráriifjúsági Legényegyletek Országos Testülete) és az érdi népfőiskola rendezvényeire előadónak. Az utóbbin ismerkedett meg *Molnár István* (tánc) művésztanárral (nem azonos a siófoki cserkészcsoportot vezető káplánnal). Ismeretségük újabb lendületet adott a magyar néptánc-mozgalomnak. Molnár Zákonyi Ferenc táncáról filmet is készített, illetve felhasználta a *Magyar táncművelés* című könyvében. Később a siófoki Népfőiskolán – ezt Zákonyival Balaton Népfőiskola néven, mint néprajzi irányú szabadiskolát szervezte meg, amely 1946–49-ig működött – is rendszeresen felhasználta előadásain a filmet. A Népfőiskola az ország szabadművelődési központjává fejlődött rövid három év alatt. A parasztság széles rétegeinek általános műveltséget adó, identitástudatát, nemzeti önrzetét erősen befolyásoló, legjobban működő népművelési központok egyike volt.

1945-ben a siófokiak hazahívták és megkérték, hogy álljon az újjászervezésre váró helyi közigazgatás élére. A Nemzeti Bizottság, majd az új községi előljáróság élén, nagy energiával látott hozzá a károk helyreállításához, az építómunka megindításához. Teljes odaadással, párfát ritkító munkabírással, érett közéleti tapasztalatával segítette az újjáépítést. Zákonyi javaslatára egyesítették Siófokot Balaton-újhellyel, és Siófokot Somogy megyéhez csatolták (1950).

Siófok életében nagy eseménynek számítottak a nemzetközileg is jelentős sportesemények. Zákonyi Ferenc a Balatoni úszóverseny, a Balatonfüredtől Siófokig terjedő távúszás, és nem utolsósorban a Tihany – Balatonfüred közötti úgynevezett Wesselényi emlékverseny szervezésében is fontos szerepet vállalt. A II. világháború után, 1945. augusztusában Siófokon rendezték meg az Országos Sport Kongresszust, valamint az első helyi sportnapokat, megelőzve az ország más községeit, illetve üdülőhelyeit. A siófoki sportéletet is, mint minden mást, az idegenforgalom szolgálatába állította.

A Balatoni Intéző Bizottság is újjászerveződött 1945-ben. Molnár Erik, népjóléti miniszter új kormánybiztost nevezett ki az élére Mihályfi Ernő miniszteri tanácsos személyében, Zákonyi Ferencet pedig a BIB főtitkárának választották. Elfoglaltsága miatt azonban nem fogadta el a megbízást, és maga helyett Lukács Károlyt kérte fel erre a tisztségre.

1946-ban Zákonyi Ferenc adta ki az első idegenforgalmi prospektust – cseh, német, lengyel és magyar nyelven –, s 1947-ben ő hozta létre Siófokon az ország első idegenforgalmi hivatalát. *Lukács Károly*, a kiváló Balaton-kutató vetette fel egy halászlát múzeum megalapításának a tervét. Zákonyi mellett azok sorakoztak fel, akik nem kompromittálták magukat a háborús időkben, megbízhatóak voltak és készségesen munkálkodtak a község kultúrájának fejlesztésén. Belőlük alakult meg 1946-ban az Irodalmi és Művészeti Bizottság, aminek legjelentősebb vállalkozása a *Siófoki Füzetek* című kiadványsorozat megjelenítése volt.

Zákonyi Ferenc komoly segítséget nyújtott a zeneiskola, illetve a zenei élet fellendítésében *Dalló Gyuláné* és *Helényi Gyula* karnagy karmesternek. Bárdos Lajos 1947-es siófoki jegyzeteiben olvashatjuk: „*Jó volt látni a műsorok tisztaságát! Jó volt hallani a zenei munka sok dícséretes megnyilatkozását! Köszönet a sok lelkes, önzetlen munkáért!*” Érdemes megemlíteni, hogy ekkoriban *Rajeczky Benjámin*, *Kerényi György*, *Forrai Miklós*, *Bárdos Lajos*, valamint a világhírű karmester, *Otto Klemperer* is gyakori vendég volt Siófokon.

1951-ben politikai okokból eltávolították beosztásából, kényszerűségből Balatonfüredre költözött. Itt a járási vb-titkár posztját kínálták fel neki, amit nem fogadott el, később a megyei idegenforgalmi szervezet létrehozásával bízták meg. Nyugdíjaztatásáig – 1970. január 31-ig – vezetője volt a Veszprém Megyei Idegenforgalmi Hivatalnak, amit elsőként az országban ő szervezett meg Balatonfüreden.

Lehetőségeihez mérten továbbra is támogatta a somogyi művelődési kezdeményezéseket: ő szorgalmazta és avatta fel 1956. augusztus 5-én Bartók Béla balatonberényi emléktábláját, továbbá szakmai tanácsaival segítette a SIOTOUR Rt. égisze alatt működő Szántódi Tudományos Bizottság munkáját. Csaknem félszáz útikalauzt írt vagy szerkesztett. Várak, műemlékek helyreállítását, emléktáblák és szobrok elhelyezését kezdeményezte, szervezte és irányította Veszprém megye, a Bakony és a Balaton településeinek többségében. Visszatekintve életútjára elmondható, hogy amit a Balaton-mellék múltjáról tudunk, leginkább tőle származik, vagy ő kutatta ki, vagy támogatásával mások végezték el. Zákonyinak köszönhető a tihanyi tájvédelmi körzet létrejötte, a sümegi, a cseszneki és sok más vár- és templomrom helyreállítása, a nagyvázsonyi lovasjátékok megszületése éppúgy, mint a Balatoni / Füredi panteon emléktábla együttese és ennek külföldi küldöttei: Thorpe-Satchville (Anglia) – Paget; Draguignan (Franciaország) – Kisfaludy Sándor; Kassa–Kufstein–Linz–Párizs – Batsányi; Krakkó – Balassi; Podolin – Krúdy; Korinthos – Túrr István emléktáblája; Rimaszombaton Blaha Lujza szobra. „*Múlhatatlan érdemű az idegenforgalmi munkássága*” – írta róla Keresztury Dezső. Ugyancsak ő írta róla a siófoki emléktáblán olvasható sorokat: „*A szolgálat volt mindene; / és a legvonzóbb alkalom, / miben teljes élete: a Balaton.*”

Nevéhez fűződik a balatonfüredi Anna-bálok emlékének felelevenítése és újbóli megrendezése is, 1954-től kezdődően.

Zákonyi Ferenc az 1950-es években már ismert és elismert egyénisége volt a megye közéletének, és már ekkor komoly hírnevet szerzett, mint idegenforgalmi szakíró, helytörténeti kutató és előadó. Előadásain nemcsak mondandójának tartalma, hanem annak pontos és szabatos megfogalmazása, egészen rendkívüli, szuggesztív előadásmódja miatt is magával ragadta a hallgatóságot. Azokban az években a Balaton mellett, amely minden bizonnyal az igazi szerelme volt, a közép-dunántúli várromok sorsa, közülük is főként a sümegi és a nagyvázsonyi várak állagmegóvási és rekonstrukciós munkái, valamint a

Balaton-felvidéki turistautak kijelölése és feltérképezése foglalkoztatta. Akik ismerték őt, tudják róla, hogy a fontos és helyes célkitűzés megvalósításától nem nagyon lehetett őt eltántorítani, saját ideje és ereje pedig még súlyos betegsége éveiben sem korlátozhatta tervei megvalósítását. Nem véletlen tehát, hogy amikor csak alkalma, lehetősége nyílt rá, tüzes hévvel ezekről a rendkívüli feladatokról beszélt, s a munka megkönnyítésére egy hátsólevelet kért a megye akkori vezetőitől. Ez meglehetősen szokatlan, de a feladatokhoz mérten teljesen ésszerű ötlet volt. Sajnos – a kor szemléletére jellemzően – ez a kérés is azok közé tartozott, amelynek teljesítéséről másoknak, a felelősöknek kellett volna intézkedni, így azután soha nem teljesült.

Ez a körülmény azonban sem akkor, sem később nem gátolta őt a vállalt feladat teljesítésében. Ilyen pedig számára igazán bőségesen akadt az évtizedek során. Hiszen sziporkázó elméje az ötletek sorozatait szülte, nyughatatlan természete pedig szüntelenül új utakra ösztökélte a körülötte élőket és vele együtt munkálkodókat, de mindenek előtt saját magát. A néhány tízezer fürdőző tavából, milliók egészségadó paradicsoma, kiránduló és üdülőhelye, a nyári szabadság, a pihenés és felüdülés legfontosabb hazai centruma lett. Ebben Zákonyi Ferenc szerepét Keresztury Dezső 1988-ban így fogalmazta meg: „Ha nem volna szerény ember, büszkén gondolhatna rá, hogy ennek a már-már túláradó bőségnek előkészítői, alapvető szervezői között ő a legérdemesebbek közé tartozik.”

Felmérhető-e milyen sok terv és feladat, alkotói siker és kudarc kísérte azt az időszakot, amíg a Balatonpart és annak hátsószága eljutott a mai telítettségi állapothoz?

Mindig találkozhattunk/találkozhatunk Zákonyi Ferenc nevével; kezdeményezőként vagy aktív közreműködőként légyen szó a keszthelyi Festetics-kastély rekonstrukciójától és hasznosításától a balatonakarattyai Rákóczi-fa megmentésének ügyéig, a múzeumoktól az irodalmi emlékhelyekig, a színvonalas hangversenyektől a füredi Anna-bálok szervezéséig, a turistautaktól a korszerű autóskenpingekig – a magyar Camping Club elnökeként, az 1966-ban, Balatonfüreden megrendezett, a Nemzetközi Camping és Karavánkocsi Szövetség 27. kongresszusának szervezésében és lebonyolításában oroszlánrészét vállalt –, a sümegi Maulbertsch-freskóktól a tihanyi képzőművészeti kiállításokig. Írásai-ban megtalálhatjuk azoknak az ötleteknek a magját is, amelyeket a táj szerelmesei, ügyes és élelmes vállalkozók napjainkban igyekeznek a tóparton és környékén megvalósítani. Nemcsak kiváló szerzője, hanem hivatott kutatója, jó tollú és fáradhatatlan agitátora is volt a Balaton-part ügyének.

25 éves korában jelentkezett először írással, és a Balatoni Kurír akkor mindjárt, 1934-ben 11 írását közölte. A síofoki kilátótoronyról készült tudósítástól az 1988-ban megjelentetett, 900 nyomtatott oldal terjedelmű balatonfüredi monográfiáig nemcsak 54 év telt el, hanem egy állandó alkotói lázban égő élet is. Évenként átlagosan tizenöt munkája jutott el az olvasóhoz, önálló kiadványként vagy periodikákban. A hetvenes-nyolcvanas években több mint száz alkalommal szerepelt a magyar rádióban. A „Szombat délelőt” című sorozatban vagy egy-egy aktuális műsorban elhangzott előadásai megalapozott ismeretanyagokkal és őszinte szenvedéllyel történő megelevenítéssel nagy szolgálatot tettek a Balaton ügyének. Kétségtelen, hogy a figyelmét döntően a Balaton és annak varázslatos környéke kötötte le. Az is bizonyos, hogy legszívesebben és legavatottabban XIX. századi témákhoz nyúlt. Ahhoz a korhoz, amelyben a „Magyar Tenger” és különösen szeretett városa, Balatonfüred a magyar szellemi életben fontos, mondhatni központi szerepet töltött be. De a figyelme és a gondolatai soha nem ragadtak meg egy témánál. Gyorsan és jól felkészülve reagált az időszerű feladatra, eseményre vagy évfordulóra. A források föl kutatása és az adatok ellenőrzése számára a végzett munka elemi követelményének számított. Állandóan és módszeresen bővítette az adattárát, állandóan levelezett, információkat adott és kért, forrásmunkákat jegyzetelt, könyvtárak, levéltárak és más adattárak rendszeres látogatója volt. Semmit nem bízott a memóriájára, pedig e tekintetben is ritka kivételes adottságokkal rendelkezett.

Nyugdíjasként a kutatás és a publikálás töltötte ki életének döntő részét. „Újra felfedezte” Somogyországot, fiatalkori életének színterét, amelytől soha nem szakadt el, most azonban bölcs és érett kutatóként tért oda vissza.

Legjelentősebb alkotása az 1988-ban megjelent *Balatonfüred* című monográfia. Egész életének alkotói munkáját jelenítette meg abban. Nyugdíjas éveinek nagyobb részét e feladatnak szentelte; heteket, hónapokat töltött könyvtárakban és levéltárakban. Keresztury Dezső a *Balatonfüred* című kötet előszavában leírja, néhány alkalommal ő – mármint Keresztury – is kísérőtársául szegődött a Bakony hegy- és erdővilágának bejárásában, régi nyomok felderítésében, amely munkában Zákonyi Ferenc állandó társa „egy kis festékhordozó legényke” volt. Ez a munkája hibái ellenére nélkülözhetetlen alpmű a város történetének megismeréséhez. Továbbá tanulmányai szerepelnek a Kanyar József által szerkesztett *Síófok* monográfiában.

Zákonyi Ferenc a munka, az alkotás megszállottja, a Balaton és a körülötte elterülő szépséges Pannon-táj elfogult szerelmeként élt. A történelem joga és feladata eldönteni, kedvező korban élt-e, s az elmúlt évtizedek segítettek, vagy gátolták az ő törhetetlen és nyughatatlan alkotókedvének érvényesülését és kiteljesedését. Ma már tudjuk, Balatonfüred, Siófok, s hazánknak ez a vidéke büszke lehet arra, hogy ilyen egyéniség szolgálta és segítette fejlődését.

1985-ben a Balatonvin – Csupak Borrend tagjává avatták. 1986-ban Balatonfüred, majd 1991-ben Siófok városa választotta díszpolgárául. 1989-ben Balatonfüred városa Pro Urbe díjjal tüntette ki.

Zákonyi Ferenc utóélete

1991. május 29-én, Balatonfüreden hunyt el, 81 esztendőskorában. A balatonarácsi régi temetőben nyugszik, felesége (1913–2000) mellett. Balatonfüreden, Mezőkomáromban utca, a Füredi panteonban az 1992-ben, Siófokon az 1994-ben felavatott emléktábla őrzi nevét.

Hagyatékának, könyvtárának egy részét családja a balatonfüredi városi könyvtárnak adományozta, ez az 1993-ban megnyílt Városi Helytörténeti Gyűjteményben került elhelyezésre, ott őrzik, gondozzák. Nagy része kutatható is. 1994-ben posztumusz Balaton-díjat kapott. 1995-ben a városi könyvtár, *Karika Erzsébet* szerkesztésében, Zákonyi-bibliográfiát adott ki. Halálának tizedik évfordulóján *Matyikó Sebestyén József* szerkesztésében, a Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadásában emlékkötet jelent meg róla. 2004-ben posztumusz „*Balaton díszpolgára*” címmel tüntették ki.

Tóth-Bencze Tamás

Felhasznált irodalom: *Karika Erzsébet*: Zákonyi Ferenc bibliográfia. Veszprém 1995.; *Matyikó Sebestyén József*: Dr. Zákonyi Ferenc, a Balaton szolgálatában. Balatonfüred 2001.; *Zákonyi Ferenc*: Balatonfüred. Veszprém 1988.; valamint a Balatonfüredi Naplóban és a Naplóban megjelent írások.

Két Veszprém megyei helytörténésről

A helyismereti, helytörténeti kutatások mélyvonulatában évszázadokra visszamenően (országosan és lokálisan egyaránt) megtalálhatók azok a személyiségek, akik valamilyen módon és területen elkötelezettek voltak környezetük múltja és jelene kutatásának, a tárgyi és a szellemi kultúra megmentése, megőrzése erkölcsi és szellemi kötelezettségének. Ők voltak azok, akik belső erkölcsi indítatásból, a szülőföld, vagy az őket befogadó és megtartó táj iránt érzett szeretetből (s nem kevésbé: a sokoldalúan motivált egyéni ambícióból) kutattak, gyűjtöttek, s papírra vetették, jobb esetben nyomtatva meg is jelentették munkájuk eredményét. Mára sok-sok országos és helyi lexikon, monográfia, emlékkönyv, emléktábla, múzeum, emlékszoba, gyűjtemény őrzi személyük, munkásságuk nem feledhető értékeit.

Közülük két kiváló, nagy tudású pedagógusra, helytörténészre emlékezünk.

Süle Sándor (1908–1996)

A huszadik század második felének egyik jelentős, Veszprém megyei pedagógusa és helyismereti kutatója, gyűjtője volt a Somló melletti község, Kerta iskolájában több mint négy évtizeden át tanító Süle Sándor. Pályájában meghatározó volt a szülői háttér: evangélikus tanító édesapja nyomdokába lépett, aki egyik jeles személyisége volt a XIX. század közepén alakult Somló-vidéki Evangélikus Tanítóegyesületnek. Közéleti szerepvállalása, a falujáért megküzdő, a helyi és a környékbeli hagyományokat feltáró, bemutató és őrző késztése egész életén át munkában tartotta. Olyan örökséget hagyott ránk, amelynek nagy részét már csak az ő gyűjtései, feljegyzései alapján ismerhetünk, mert az idő rostája meggyérítette a korábban évszázadokon át megőrzött, gyakorolt hagyományokat. Tudta, hogy a falusi paraszti világ olyan gyors átalakuláson megy keresztül, hogy menteni kell azt, ami még megmaradt a nagy világforgatag közepette. Szerencséje volt, mert olyan környezetben tudott gyűjteni Kertán, a Somló környéki falvakban és a Káli-medencében, ahol még szinte romlat-

lanul megmaradhattak a hagyományok, s a paraszti világ átmentett emlékei, gyakorlata, s a munka tárgyai felgyűjthetők voltak. 1929-től nyugdíjba vonulásáig, 1972-ig tanított Kertán, majd ezt követően élete végéig Révfülöpön élt. Szerencsére, hosszú életet adott számára a sors, s ő ezt azzal hálálta meg, hogy több mint hat évtizeden át elkötelezetten végezte a falukutatást.

Süle Sándor elsősorban gyakorlati ember volt, tevékenységének elveit, tapasztalatait sohasem foglalta össze teoretikus műben, pedig élete során tizezret is meghaladó oldalnyi kéziratot készített. Ennek egyik jelentős tétele a fiatal korától az utolsó évekig vezetett naplója. Nyomatásban mindössze négy önállóan munkája és alig néhány tucatnyi kisebb írása jelent meg. Levéltárak, múzeumok és a családi archívum őrzik csaknem hetven, nagy terjedelmű, közöttük sok olyan kéziratát, amelyek több száz oldalasak. Igazi művelődéstörténeti, helytörténeti kincsek ezek, amelyek többségét eddig csak a pályázatokot elbírálók olvashattak. (Csak néhány ez utóbbiak közül: Kerta község monográfiája 208, Kertai krónika 250, Levéltári adatok az 1750-es évek közepétől 502, A paraszti élet szokásai a Somló-vidéken 205 oldal stb.)

Életeleme, legsikeresebb tevékenysége a néprajzi gyűjtés volt. Elsősorban a kertai népszokásokat, valamint a Somlóval, a környező községekben élők paraszti világának hagyományait kutatta és jegyezte le. Közvetlen modorával mindig sikeresen szólaltatta meg azokat a falusiakat is, akik a nyilvánosságtól távol éltek, s csak közvetlen környezetük tudott arról, hogy a szellemi vagy a szokáshagyományok olyan tudói, akiknél nemzedékekre visszavezethetően őrződtek meg szokások, népdalok, munkafogások. Néhány ilyen gyűjtése: a kertai pajták építése és használata; kalendáris szokások; néphiedelem, babona, gyógyítás; kertai állatnevek; a szőlőművelés munkái és eszközei stb.

Kutatásának fő terepe – szülőfaluja, Kerta mellett – a Somló volt, amely évtizedeken át adott számára témát. Az emberi sorsok éppúgy érdekelték, mint a kultikus hagyományok, a pincék felszerelése, a régi mondák és történetek, a somlai bor készítése és fogyasztási szokásai, a szőlőbirtokok történeti múltja, az itteni sajátos időjárás jelenségei, a cselédélet megőrződött hagyományai. Sok-sok hivatalos küldöttséget, néprajzkutatót, érdeklődőt kalauzolt nagy-nagy örömmel a hegyen, s kifogyhatatlan volt az anekdotákból, a már-már hihetetlennek tűnő somlói történetekből.

Különös figyelemmel fordult a földrajzi nevek gyűjtése felé: tucatnál is több községben írta össze a néha több száz névanyagot tartalmazó, közülük sokat már csak az alig néhány ember által ismert, a használatból lassan eltűnő megnevezéseket. S az sem feledhető, hogy több mint fél évszázadon át rendszeresen végzett meteorológiai megfigyeléseket.

Süle Sándor emléke ma is elevenen él szülőfalujában, a Somló-vidéken és a nyugdíjazása után majd negyedszázadon át másik hazájában élve, Révfülöpön. 2008-ban, születése 100. évfordulóján tiszteletére emléktáblát avatnak szülőfalujában, emlékülés tartanak, és könyvként megjelenik egyik kézirat munkája.

Hadnagy László (1923–1995)

Az 1970-es évek második felétől az egyik legismertebb Veszprém megyei helytörténeti kutató, a honismereti mozgalom országosan számos tartott, közismert és népszerű megyei vezetője volt Hadnagy László. Akik valaha is találkoztak vele, aligha feledhetik rendkívüli közvetlenségét, barátságosságát és a helytörténet iránti elkötelezettségét.

Tanítóként kezdte pályáját a ma a megyeszékhelyhez tartozó Gyulafirátóton, s később – főiskolai, egyetemi tanulmányokat követően – itt lett iskolaigazgató. 1956 számára is kiterőt, mellőzöttséget jelentett, ám szakértelme, széles körű szakmai és közéleti munkája révén ismét a művelődésügy kiemelkedő képviselője lett, aki előszere tettel foglalkozott népművelési kérdésekkel, a falvak népességmegtartó erejének kutatásával, segítségével, a TIT-en belül tudományos ismeretterjesztéssel.

„Megtiszteltető számomra, hogy közel harminc éve vehetek részt megyénk honismereti munkájában. Megindíthattam a földrajzinév-gyűjtést, vezethettem honismereti tanfolyamokat, önkéntes néprajzi gyűjtőknek és helytörténészeknek, foglalkozhattam népművészetekkel, együttműködésben élvezhettem pedagógus és muzeológus munkatársaim, jeles tudósok és képzőművészek megtisztelő közelségét, barátságát. Rendezhettem több községben helytörténeti kiállítást, ápolva a lovas hagyományokat is” – írta a Bakony-balatoni kalendárium egyik számában. Ez ars poeticája is lehetne gazdag szellemi életé-

nek, amelyben ott vannak a megyei múzeumban osztályvezetőként, majd a pápaiban igazgatóként eltöltött évek, a népfrontban végzett honismereti irányító munkája, szülőfaluja (s egyben mindvégig lakóhelye) hagyományainak szellemi és tárgyi emlékeinek felgyűjtése. Lovas udvaros házában (mert mindig tartott lovakat, amelyekről legszívesebben mint személyekről szólt, annyira kötődött hozzájuk), sokan megfordultak: barátok, gyűjtő- és kutatótársak, útmutatást igénylők, s állatgyógyászati kérdésekben is tudott segíteni az őt erre kérőknek.

Vidékjáró ember volt. Mindenütt megfordult, ahol a honismereti munkához segítségre volt szükség, ahol ösztönzést kellett adni egy-egy gyűjtemény létrehozásához, vagy meggyőzni embereket arról, hogy miért is fontos a falu múltjának feltárása, bemutatása. Sűrű látogatója volt a könyvtáraknak, a levéltáraknak, a parókiáknak: mindig azt kereste, ami a múlt értékeit jelentik, ami nem csak megőrzésre, hanem folytatásra érdemes. Természetesen tisztában volt az idők szavával, a változások szükségességével, de az az elve, hogy a régiekből az értékeket megtartva kell befogadni az újakat, ma is helytálló, követhető gondolatunk és gyakorlatunk lehet.

1962-ben kezdte szervezni a megyében kibontakozó honismereti mozgalmat, kereste meg azokat a pedagógusokat és más foglalkozásúakat, akik elkötelezettjei voltak a helyismereti munkának, vagy éppen az ő ösztönzésére kapcsolódtak be ebbe a tevékenységbe. Ennek történetét írta meg *A honismereti mozgalom huszonöt éve Veszprém megyében (1962–1987)* című tanulmányában. Amikor 1991-ben megalakult a megyei honismereti egyesület, ennek elnöke lett. Az ő kezdeményezésére indult újtára 1972-ben az azóta is megjelenő Veszprém megyei honismereti tanulmányok című kötet sorozat. Éveken át szerkesztette a kis füzetekből álló Múzeumi Értesítőt, amely elsősorban a gyűjtőket, a múzeumi munka iránt érdeklődő önkéntes munkatársakat segítette. Számos tanulmánya, s kisebb írása jelent meg a megyei napilapban, tanulmánykötetekben, évkönyvekben. Több tanulmányt tett közzé a bakonyi szlovákság és németiség szokásairól, hagyományvilágáról, s előszeretettel írt a ló és az ember kapcsolatáról. Gazdag könyvtára nem csak saját kutatásait szolgálta: sokan kerestek és találtak ott irodalmi és forrásanyagot. Külön gyűjteménye volt a lőtartással és a lovas hagyományokkal kapcsolatos könyvekből.

Különös figyelmet fordított az emlékhelyek létesítésére. A Kossuth Emlékbizottság elnökeként az ő kezdeményezésére állítottak emléktáblát a Kossuth család 1849. évi bujdosásának emlékére Mencshelyen, Halimbán, Lókút-Óbányán és Nagydém-Csárdapusztán. Ugyancsak ő kezdeményezte, hogy szülőfalujában állítsanak emléket Gyulaffy Lászlónak, s róla nevezzék el a település általános iskoláját.

Hadnagy László emlékére szülőfaluja javaslatára Veszprém önkormányzata 2007. április 26-án Hadnagy László-díjat alapított, amelyet évente egy személy kaphat meg a rátóti Gyulaffy-napokon. A díjhoz oklevél és stílszerűen egy kulacs tartozik.

Tölgyesi József

A bihari turizmus története

A kezdetek

A bihari turistákat elsősorban a Bihari havasok vonzották, de a hegység legelső megismerői és kutatói a tudomány emberei voltak. Az első értekezést *Nedeczky* írta 1774-ben német nyelven, amelyet Tárnaki Mihály tanár fordított magyar nyelvre, 1814-ben. Később, a XIX. században, egymás után jelentek meg értekezések különböző barlangokról, az akkori idők kutatóinak tollából, ami azt is jelzi, hogy megkezdődött ennek a területnek gyalogszerrel való bejárása. Így már úgy is tekinthetünk rájuk, mint a Bihari havasok első turistáira, még akkor is, ha tudományos célt követtek. *Nedeczky* után többnyire osztrákok és szebeni szászok járták a hegyeket, kiknek értekezései német nyelven jelentek meg: *Bielz*, *Hauer* 1852-ben, *Miller* 1856-ban, *Szatmári* 1861-ben, *Themák* 1872-ben, *Orthmaier* 1873-ban.

Az akkori idők legjelentősebb kutatója *Adolf Schmiedl*, a budai királyi József politechnikum földrajz, turisztika, történelem professzora volt. 1858 és 1861 között, a „Bihar expedition” keretében járta be a havasokat és írta meg *Das Bihargebierge* című könyvét, amely 1863-ban jelent meg. *Schmiedl* Bihart a monarchia részének, vagy inkább Ausztriához tartozónak tekintette. Térkép hiányában helyi lakosok, pásztorok vezették, így leírásai néha pontatlanok. *Dr. Koch Antal* az oncsászári csontbarlangot írta le, ahol 1886-ban *Primics György* végezte az első ásásokat és a barlangi medve ép csontvázát találta meg. Az Igric-barlangban *Petényi Salamon*, *Kovács János*, *Kovács Gyula* és gróf *Korniss* bukkantak ősszállat-csontokra 1850-ben.

K. Nagy Sándor, aki később az Erdélyi Kárpát Egyesület választmányi tagja lett. 1883 és 1888 között három kötetben írta meg az első magyar nyelvű bihari útikalauzt, *Biharország* címmel.

1888-ban megalakult a *Bihari Kárpát Egyesület* (BKE). Az alakuló gyűlés pontos dátumát nem ismerjük, csupán az 1889. július 27-i közgyűlésről van adatunk. Az egyesület *Belényes és vidéke* címmel turistakalauz megjelentetését határozta el, amit *Hegyesi Márton* és *Sípos Orbán* szerkesztett.

1890-ben a Magyar Orvosok és Természet Vizsgálók Váradon tartották vándorgyűlésüket, megrendezését a Bihari Kárpát Egyesületre bízták, mely alkalommal egy újabb turistakalauzt jelentettek meg, *Élesd és vidéke* címmel, ugyancsak *Hegyesi Márton* szerkesztésében. A benne lévő térképet Posner Lajos térképintézte készítette, az illusztrációhoz felhasznált 26 kép eredetije Pauer Géza festő és a nagyváradai Fekete fényképész alkotása.

1891. május 11-én Kolozsváron megalakult az *Erdélyi Kárpát Egyesület* (EKE).

A *Turisták Lapja* 1892. május–júniusi számából tudjuk, hogy a Bihari Kárpát Egyesület május 1-én tartotta évi közgyűlését báró *Déry József* elnökletével. *Sípos Orbán* alelnök évi jelentésében sokoldalú tevékenységről számolt be. A *Turisták Lapja* 1892. júliusi számából tudjuk: a Bihari Kárpát Egyesület vezetősége hajlott arra, hogy beolvadjon a *Magyar Turista Egyesületbe*, mely nagyobb támogatást nyújtott volna a bihari turizmus fejlesztésére. 1892. augusztus 13-ra közös kirándulást terveztek, melynek végén közös közgyűlésen kimondták volna az egyesülést. De az országos kolerajárvány miatt ez elmaradt, ezután az egyesülésben uralkodó nézeteltérések miatt a csatlakozás elmaradt, majd az egyesület be is szűntette működését. Erről ír 1896-ban a *Nagyvárad*: „Évekkel ezelőtt Biharországban alakult egy turista egyesület Bihari Kárpátok Egyesülete néven, mely az alakulása utáni pár évben rendezett nagyszerű kirándulásokat, de azóta – éveken keresztül – létezésének legkisebb jelét sem adja.”

A BKE nyomtalanul eltűnt, de a tudományos feltáró munka tovább folytatódott. A Magyar Földtani Intézetben *Biró Lajos* egyszerre négy barlang felfedezéséről írt a Szegyesel völgyében és ezeket a turisták már látogatták. Ezután indult meg *Czárán Gyula* hatalmas feltáró munkája, kit munkásságáért az EKE tiszteletbeli tagjává választott. Nemcsak a bihari tájakkal foglalkozott, hanem kiterjesztette munkásságát a Királyerdőtől a Tordai-hasadékig, a Sebes-Köröstől a Fehér-Körösig. Számos barlang, közöttük a révi Zichy-barlang feltárásánál is közreműködött. A Bihari havasok eddig ismeretlen területeit is bekapcsolta a turistaforgalomba, mindenütt kiépítve, járhatóvá téve a turistautakat. Ma is részben ezeken járunk. *Papp Lajos* a Bihar-hegység meghódítása című munkájában írja: „Sajnos épp ez volt *Czárán tragédiája*, hogy újrain bevonult a civilizáció, mely vandál módra pusztította el a nemzeti rezervációra méltó területet”.

A bihari turizmus legnagyobb baja, hogy nem volt olyan egyesület, amely birtokba vegye és megvédje ezeket a megvalósításokat. E hiányt próbálta pótolni az 1905. március 5-én megalakult Révi EKE Osztály, melynek elnöke ifj. gróf *Zichy Ödön*, ügyvezető elnöke dr. *Veress István* református lelkész, barlanggondnok *Handl Károly* lett. Az EKE kérésére gróf *Zichy Ödön* egy turistavendéglőt építtetett az egyesület számára, a barlang mellett, melyet 1905. augusztus 27-én avattak fel. A révi barlangot az Ő tiszteletére nevezték el *Zichy-barlangnak*. A révi osztály még 1906-ban megépítette a hidat a Sebes-Körösön, melynek túloldalán a következő évben vasúti megállóit létesítettek, ahol 200 személyt befogadó várócsarnok épült. Az 1909 évi közgyűlés jelentése szerint gróf *Zichy Ödön* felépíttette a turista vendéglő mellé az emeletes, 14 szobás *Lujza-lakot*. Sajnos az EKE révi osztályának tevékenysége csak a révi szorosra és barlangra terjedt ki, a bihari turizmus továbbra is halott maradt.

1918. január 27-én, *Hoffmann Gyula* királyi erdőfelügyelő javaslatára, megalakult a *Magyar Turista Egyesület Bihari Osztálya*. A *Turisták Lapja* 1918. évi május havi számában közölt erről cikket. A MTE február 8-án tartott választmányi ülésén határozat született a Bihari hegységben elvégzendő munkálatokról: a Vlegyászi menedékház építéséről, melyre a költségeket a budapesti *Alba sí-club* adta. Biharfüred hozzáférhetővé lett a Jád völgy – Jádremete – Polyán közti iparvasút megépítésével, majd további turistaösvény kiépítésével Biharfüredig. Február 11-én tartották a bihari osztály első választmányi ülését, amely felhatalmazta az elnökséget a Biharkapu és a Fekete-Körös eredeténél szükséges munkálatok elvégzésére, valamint költségeinek kiutalására. E nekilendülést derékba törte az 1918-as őszi forradalom, majd a román megszállás.

A román hatalom idején

A megrekedt turistaspport Aradon kezdett újraledni, az 1920-as években. *Mátvás Vilmos* fiatal természetjáró társaival előbb Arad környékén mintaszerű jelzéseket és útjelző táblákat helyezett el, de igaz szerelme Bihar volt. Megalakította Aradon az Erdélyi Kárpát Egyesület Czárán Osztályát. *Papp La-*

jos, nagyváradi, sportcikkeket árusító üzletember 1929 októberében lehetőséget talált arra, hogy a *Nagyváradi Sport Egylet* (NSE) keretében létező, de nem működő turistaosztályt életre keltse. Papp Lajos az NSE turistaosztálya égisze alatt kiadta az első turista folyóiratot *Biharország* címmel, melynek első száma 1929 novemberében jelent meg. A bevezető cikket Forró Lajos írta, megmutatva mindenkinek, hogy a szabad természet mindenkinek nyitva van és hogy Biharország szépségei jobban megérdemlik a megbecsülést, minden békére és szeretetre vágyó lélek ott keressen testi és lelki felfrissülést. Dr. Németh Gyula kanonok Czárán életrajzáról, Papp Lajos Béla váráról írt cikket, Mokos Kálmán kalauzt készítette a meziádi cseppkőbarlangról. Borovszky Samu szerkesztésében cikksorozat indult Biharvármegye történelem címmel.

1930. június 8-án emléktáblát helyeztek el a meziádi barlang bejáratí falán:

A BIHARI HEGYEK NAGY SZERELMESÉNEK
CZÁRÁN GYULÁNAK
EMLEKÉT ÖRÖKITETTÉK MEG ITT
1930. JÚNIUS 8-ÁN
A NAGYVÁRADI SPORT EGYLET TURISTÁI

A *Biharország* mint a turisták és természetbarátok lapja, továbbra is a turistaosztály kiadványaként jelent meg, de a kevés előfizető és az igényes kivitel veszteségessé tette a lapot, ezért 1930-ban a 3. és 4. szám összevonása után megszűnik.

1932 februárjában az NSE, NAC és az *Ardos Frigyes* kezdeményezte Touring Club turistaszakosztályainak vezetői elhatározták, hogy önálló turistaegyesülétté alakulnak, Bihar Turista Club (BTC) néven. Elnöke dr. Lőrincz Sándor, titkára Papp Lajos lett. Az egyesület rövid idő alatt 400 taggal rendelkezett. Hozzáfogtak régi álmuk megvalósításához, a biharfüredi turistaház felépítéséhez. A görög katolikus püspökség évi 20 lej örökbérletért rendelkezésükre bocsátotta a szükséges területet, kő- és faanyagot. 1932. július 10-én rakták le az alapköveket. Szeptemberre újra kiadták a *Biharországot*, mint a BTC lapját, melyet a klub tagjai ingyen kaptak meg. 1933. július 2-án 500 turista jelenlétében dr. Ferentiu Valer görög katolikus püspök felszentelte a turistaházat, melynek három helységében 28 férőhely volt.

A cenzúra a *Biharországot* veszedelmesnek nyilvánította, az elnevezést pedig irredenta ízünek. Így a lapot átkeresztelték *Turista Élet*-re. Megtiltották a magyar helységnevek használatát. Azt állították, hogy a lapot külföldről irányítják és pénzelik. 1933 után minden kirándulást a Térparancsnoksággal kellett engedélyeztetni, később az engedélyeket a minisztériumtól kellett kérni.

A BTC turista-vándorgyűlést kezdeményezett Biharfüreden, melyre meghívta Erdély összes működő turista egyesületét vagy csoportját. Célja egy „néma” megegyezés kialakítása volt, hogy a süjtő intézkedésekkel szemben egységesen tudjanak fellépni. Az elképzelés a következő volt:

- közös irányítás egyetlen jól szerkesztett turista-folyóiraton keresztül, amelyet mindannyiuk hivatalos lapjának tekintenének;
- kedvezmények a tulajdonukban levő turistaházakban a néma szövetség tagjai részére;
- turistaútjelzések és egyéb munkák elvégzése „hivatalosan” az EKE neve alatt, aki a jóváhagyást megkaphatja.

Az EKE túlságosan meg volt már félemlítve ahhoz, hogy egy ilyen kezdeményezésben részt vegyen. Az EKÉ-t kilakoltatták a Mátyás király szülőházában működő székházából, múzeumát elkobozzák. A néma szövetségre irányuló kísérletből annyi maradt, hogy a *Turista Élet* lett az egyesületek lapja, így ez közölte a tíz egyesület híreit, túraprogramjait.

1935. augusztus 4-én a BTC turista találkozót szervezett a Dregán völgyében, amelyen 700 turista vett részt Erdély minden részéből. Részt vett Kolozsvárról a Mured, a Touring Club, az Aurora, a KKSSE, a Kolping, a Gyopár és a Tenis Club, Váradról a szervező BTC, a Sasok, a Vasas, a Kolping turistái. Ebben az időben a BTC-nek több mint 500 tagja volt. Szalontán önálló osztályuk, Aradon és Telegden pedig csoportjuk működött.

A BTC rendkívül aktív tevékenységet fejtett ki. Emléktáblát helyeztek el a mézgedi Czárán barlang bejáratánál, kiadták a *Biharfüred és környéke* című, több mint száz oldalas turistakalauzt, *Mátyás Vilmos* leírásaival és térképeivel. Könyvük megjelent román és magyar nyelven. A román nyelvű kiadás jogát megvásárolta a görög katolikus püspökség.

Az egyesület kebelében ellenségeskedési folyamat indult, ami a felbomlásához vezetett. Papp Lajos 1936. november 4-én azonnali hatállyal kiutasították az országból. A lapot megszüntették. A *Turista Élet* utolsó száma 1936 júniusában jelent meg és 1937. június 16-án betiltották a Bihari Turista Clubot. *Mátyás Vilmos* a következőket írta a *Turista Életben*: „*Mialatt napról-napra gyengülünk és ezer külső teher nehezedik ránk, mi magunk, erdélyi turisták marcangoljuk egymást, kis és nagy klikkek alakulnak. régi munkásokat félre állítanak, még többen maguk is félreállnak, sok áldozat árán felépített turista intézményeket párt irigységből megülni készülnek.*”

A *Sasok Turista Egyesület*, amely átvészelte ezeket a nehéz időket, 1930 tavaszán a Nagyváradi Sport Egylet turista szakosztályának keretében kezdte működését. Mind többen csatlakoztak hozzájuk, egyre többen vettek részt kirándulásaikon, ezért szükségszerűnek látszott önálló egyesületté való válásuk. 1935. november 10-én közgyűlést hívtak össze, amely kimondta a *Sasok Turista Egyesületének* megalakulását, megtartva a régi nevet. A felbomlásban lévő Bihari Turista Club turistáinak tömeges jelentkezése a Sasoknál új helyzetet teremtett. Több kirándulóautót indítottak, megkezdték a többnapos kirándulások szervezését. Előadásokat, teasteeket, turistabálokat szerveztek. Magukra vállalták a BTC-nél felbomlásban lévő turista kultúra ébrentartását, összetartását. A bécsi döntés utáni területi változások elszakították az egyesület tagjait a Bihari hegyektől. Lassan véget vetettek a turistatevékenységnek.

Váradon működött még a *Kolping Turista szakosztály*, a *C. S. Ferar (Vasas) Turista Szakosztálya* is.

Az ekkor működő turistaegyesületek szorosabban kapcsolódtak a román turistaszervezetekhez, ezért kell mondani szólnunk kell a román turizmusról is.

A román turizmusról

1875-ben alakult meg a *Romániai Földrajzi Társaság*, amely feladatul tűzte ki a hegyek megismerését. 1891-ben alakult meg a *Cercul Excursionistilor din București* (A Bukaresti Kirándulók Köre), ugyanazokkal a feladatokkal. A Sinaiai kolostorok stárece, *Nifon atya* 1893. február 21-én megalakította a *Societatea Carpatina Sinaia-t*, a Szinajai Kárpát Egyesületet.

A XX. század egyik nagy tudósa, a Speológiai Intézet megalapítója, *Emil Racoviță* felhívást tett közé a Kárpátok lakosainak felemelésére, hirdetve, hogy „a turizmus megszabadíthatja ezeket az embereket a nyomorúságtól, úgy ahogy az Alpok és a Pireneusok lakosságát, akik ma gazdagok, de éppen olyan szegények voltak, mint a mi hegyeink lakossága.” *Racoviță* felhívásának óriási visszhangja volt és elérkezettnek látta megalakítani a régóta megálmodott egyesületet. 1921. november 21-én, Iuliu Moldován professzor elnökletével, Kolozsváron, az Egészségügyi Intézetben tartott alakuló közgyűlésen megszületik a *Frăția Munteana Egyesület*. Elnöke dr. *Emil Racoviță*.

1925. június 10-iki közgyűlésén a már létező Hanul Drumeților egyesület megszüntette működését és javasolta a *Turing Clubul României* (TCR) létrehozását. A TCR 1926. április 2-án hivatalosan is megalakult. Célul tűzte ki osztályok létesítését az egész ország területén.

Ilyen előzmények után 1927. július 1-jén megalakult a TCR *Secția Munții Apuseni*, amely első tevékenységként birtokba vett és működésbe helyezett két menedékházat: a Măguri 1346 m, és a Valea Devii menedékházat 1010 m magasságban.

Borza Alexandru kolozsvári egyetemi tanár botanikus kertet létesített Biharfüreden. Feldolgozta a Szkerisorai jégbarlang falának növényvilágát. *Pop Emil* tanár a Csodavár növényvilágát írta le. Mindkét tudós munkájáról tanulmány jelent meg az egyetemi közlönyben.

Az 1933 májusában kiadott testnevelési és turistatörvény rendelkezése alapján, 1934. március 22-én az ország több turista egyesületének képviselője gyűlést tartott a Közoktatási Minisztérium kebelében működő Nemzeti Nevelési Tanács helyiségében, a Román Turista Szövetség – *Federația Societății de Turism din România* – megalakítása érdekében. Hangsúlyozták, hogy a szövetség hivatva lesz tömöríteni a turistaegyesületeket és egységes irányt szabni azok munkájának.

1936. március 21-én megalakult az *Oficiul Național de Turism* (ONT), az Országos Turista Hivatal, mint önálló szervezet. Célkitűzése az ország turizmusa fejlődésének előmozdítása, az idegenforgalom megszervezése. A továbbiakban az ONT meghatározója volt a turizmus alakulásának.

A turizmus alakulásáról az 1940–1945 közötti időszakban kevés adatot találtunk. Főleg a *Magyar Turista Egyesület Turisták Lapja* című folyóiratából ismerhetjük meg részben az akkori szerveződések. A turisták a *Bihar Egylet* keretében működtek, amely a Magyar Turista Egyesület Nagyváradi Osz-

tálya volt. 1941-ben a Magyar Turista Egyesület emléktáblát helyezett el a sólyomkövár romjainak falán. A Váradon feléledő cserkész mozgalomról tudunk még valamit.

A turizmus a második világháború és 1989 között

Ennek az időszaknak meghatározott személyisége *Somogyi Sándor* volt. Kitűnő szervezőképességével összetudta fogni a legaktívabb turistákat. Mivel a háború után újjászervezett ONT vezetője lett, a kirándulások szervezése mellett, hangsúlyt tudott fektetni a szervezett környezetvédelmi nevelésre, a turista utak rendbetételére, kiépítésére, túravezetők képzésére.

1949-ben mikor az ONT megszűnt és feladatait átvette a Szakszervezetek Országos Tanácsának Turista Osztálya, a nagyváradiakat már felkészülve találták a legújabb intézkedések. 1949-ben a Nagyváradi Turista Hivatal rendelkezett menedékházzal Biharfüreden és a révi cseppkőbarlang mellett. Rövidesen átvették a Gruia-Dumi menedékházat, majd hosszú huza-vona után a biharfüredi emeletes postai házat, amit nem használtak és lakatlan volt.

1952-ig felújítottak 366 km útjelzést, ösvényeket építettek a Galbinában, a Csodavárban és a Szamos-bazárban, hidakat, létrákat és fogódzókat építettek, valamint kilátó erkélyeket, hármat a Galbinában, hármat a Csodavárban és egyet a Szamos-bazárban. Járhatóvá tették teljes hosszában a révi cseppkőbarlangot. Elmondhatjuk, hogy a Czárán Gyula által feltárt természeti szépségek eredeti formájukban álltak a turisták rendelkezésére. A kirándulások elképzelhetetlen méreteket öltöttek. 5–600 személyes különvonatokat szerveztek a hétvégeken Nagyváradról Révre, Biharfüredre, a Jád völgyébe és környékére, Kolozsvárra stb. és ezekben a különvonatos kirándulásokban elsők voltak az országban.

A nagyváradi Turista Hivatalnak mindössze négy alkalmazottja volt ebben az időben és ez szükségessé tette a jól felkészült önkéntesek állandó közreműködését. Hiszen csak egy-egy különvonatos kirándulás vezetésére legtöbb esetben tíznél is több túravezetőre volt szükség. Az önkéntesek támogatására nem csak a túravezetésben volt szükség, hanem a nyári szezonban az útjelzések állandó karbantartásában is.

A turisták büszkeségei voltak az évenként egy-két alkalommal megrendezett kiállítások. A Turista Hivatal helyiségében bemutatták a turisták által gyűjtött gazdag közzetani, állattani és növénytani anyagot. Minden önkéntes tag kötelességének tartotta, hogy ezt a gyűjteményt gazdagítsa. Ma is látható a Megyei Múzeumban a barlangi medve csontváza és más általuk begyűjtött leletek. Önkéntesek foglalkoztak barlangkutatással, felméréseket végeztek és elkészítették a révi, a tizfalusi, a fericeai cseppkőbarlang térképét. A Turista Hivatalnak saját fotólaboratóriuma volt, amely fotósaink rendelkezésére állt.

Óriási hangsúlyt fektettek a természetvédelemre. Csupán néhány példa: 1951-ben az Erdészeti Minisztérium Biharfüred védő zónáját 100 hektárban állapította meg, kérésükre a védőövezetet kiterjesztették 1100 hektárra. 1952-ben a biharmegyei karsztvidék védelmében kérték, hogy minden szakadékvölgy területében 500 méter távolságban tiltsanak meg mindenmü erdészeti tevékenységet, úgy mint erdőirtás, kitermelési utak létesítése, vagy építése. A jóváhagyás megnevezi a révi szakadékvölgyet, a Meleg-Szamos forrásvidéket, a Csodavárat, a Galbina Izbucot és az egész Galbina völgyet. Ugyancsak 1952-ben Somogyi Sándor javasolta a Megyei Múzeum vezetőségének 13 ezer hektáros Nemzeti Park létesítését a Biharhegység karszt-központjában. Ezt a javaslatot a Megyei Múzeum ki egészítette a történelmi értékek védettségének felsorolásával, valamint a hegység növény és állatvilágának védetté nyilvánítandó felsorolásával.

1958 augusztusában Somogyi Sándort menesztették a Turista Hivaltól, s ezután az 1970-es évekig pangás következett be.

1970 után *Kotlacsik Irén* megalapította a nyomdaklub turistakörét, *Bajusz István* igazgató segítségével. Elhatározták, hogy előadás-sorozatot szerveznek a klubtagok részére, kéthetenként. A klubtagokon kívül mind többen jöttek ezekre az előadásokra, melyek fő célja az ország szépségeinek ismertetése, oktatása és természetvédelemre való nevelés volt. Kiderült, hogy a jövőben is igényt tartanak turista jellegű oktatásra és így született meg a három évre szóló Túravezetői kurzus, ugyancsak a Népiegyetem keretében, ami *Marossy Anna* muzeológus irányításával működött. Az 1980-as évek végén ketté vált a Poligrafia Turista köre, az egyik Somogyi Sándor vezetése alatt a Salvamont keretében szervezett túrákat, a másik csoport maradt tovább Kotlacsik Irén vezetése alatt, a klub keretében. kb. 1989-ig. *Tempo klub* néven. Ezután a Salvamont-csoport felbomlott, sokan visszajöttek a Nyomda klubba, de mind nehezebben jött össze egy-egy csoport, mert sokan elmentek végleg (főleg a fiatalság), vagy anyagi célokkal szervezett kirándulásokra álltak át.

Az 1960-as évek vége felé életbe lépett egy sereg szigorító intézkedés. Elvették az üzemektől az üdülőiket, megtiltották a teherautók igénybevételét személyszállítás céljából, főleg az ONT hatáskörébe utalták a bel- és külföldi kirándulások szervezését. Ezzel a tömegturizmus erősen visszaesett, hiszen jelentősen növekedtek a szállás, étel- és ital költségei.

Időközben a turistamozgalom három felé ágazott.

- Megalakultak az *alpinista szakosztályok*, ahol komoly előképzés után engedték fokozatos nehézségű falakra a versenyzőket. Főleg a Révi szorosban gyakoroltak rendszeresen, majd eljutottak a Bucegibe, a Fogarasba, a Királykőhöz, s a Békás szorosba is.

- *Tájfutás*. Főleg a nagyváradai Ady liceum diákjai (akkor 3-as számú Liceum), valamint a Kémia ifjú mérnökei vettek részt lelkesen az induláskor.

- *A barlangászok köre*. A nagy elődök munkáját folytatva végigjárták és feltérképezték az összes feltehető barlangot Biharban. Számos új barlangot is feltártak, a kolozsvári speológusokkal közösen pl. Szelek barlangja, Pojarul Politei stb.

Ezzel párhuzamosan még az 1970-es években megalakult a *hegyimentők* csapata, akiknek sajnos elég gyakran kellett segítséget nyújtaniuk a bajba jutott, túl vakmerő, vagy fejelemzetlen turistáknak.

1989 után

1990 novemberében *dr. Tövissi József* értesített, hogy Kolozsváron megalakult a Kárpát Turista Egyesület, melynek célja a száz éve alakult EKE hagyományainak folytatása. 1991. május 11–12-e között Gyergyószárhegyen tartották meg, a nagy múltú Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) centenáriumát és egyben újjáalakulási ünnepséget.

Hazatérve a centenáriumi újjáalakulásról, *1991. május 24-én 65 alapító taggal megalakítottuk az EKE Bihar Megyei Osztályát*. Az alapító tagok legnagyobb része régi turistákból állott, akik közül sokan a még egyedüli turista egyesület, a *Tempo Club* tagjai voltak. Megválasztották az elnökséget: elnök: *Dukrét Géza*, alelnök: *Méder Árpád*, ifjúsági alelnök: *Makai Zoltán*. A választások után, a jelenlevők egyhangúlag megszavazták, hogy a Bihar Megyei EKE a kolozsvári törvényesen bejegyzett Erdélyi Kárpát Egyesület fiókjaként működjenek.

A létszám gyorsan nőtt. Egy éven belül elérte a kétszáz főt, 1993-ban meghaladta a háromszázat, 1994-ben elértük a négyszáz főt. 1995-től csökken a létszám: 2005 januárjában 169 tag volt: 24 diák, 47 dolgozó és 98 nyugdíjas.

Az utóbbi másfél évtizedben a Bihar Megyei EKE, valamint a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság szorosan együttműködve, programjait jórészt közösen szervezi.

Dukrét Géza

Egy igazi nevelőre emlékezve

Csoknyay József kortársai szerint a XX. századi Pápa egyik legkiválóbb pedagógusegyénisége volt. Tizenhárom évig állt a jó hírű Állami Tanítóképző Intézet élén. Emberségét, szakmai tudását, pedagógiai ismereteit, szervezőképességét mindenki elismerte a városban. Volt tanítványai ma is a legnagyobb tisztelettel emlékeznek rá.

Gércén született, Kemenesalján, 1906-ban. Apja tíz hold földön gazdálkodó parasztember volt, aki betegeskedő feleségével együtt hat fiúgyermeket és egy leányt nevelt fel nehéz körülmények között. Erről így írt nyugdíjas korában papírra vetett visszaemlékezésében: „Édesapám értelmes, bíróviselt parasztember volt. Most közéleti embernek monda-

nánk. Persze, ezt a »közéletiséget« igen megérezte kis gazdaságunk. A közügyek mindig előbbre valók voltak számára, mint saját gazdasága és népes családja. Birói tevékenysége alatt – ez több mint tíz évig tartott – családjunk eladósodott.” Különösen nehezzé vált a család helyzete az első világháború alatt, amikor az apa katonai szolgálatot teljesített. Ekkor a család minden gondja az apai nagymama vállára nehezedett, aki együtt élt velük a zsuptetejű, földes szobájú kis házban.

A kisfiú életében, aki a legidősebb volt a hét gyerek közül, döntő jelentősége volt a falusi iskolának. Érdeklődő szemmel figyelte tanítóit, akikről nyugdíjas korában is kitűnő leírást tudott adni: „Az elemi iskola első osztályába, mint novemberi születésű gyerek, csak 1913 szeptemberében kerültem. Előző évben választottak meg egy kiváló fiatal tanítót iskolánkba, az evangélikus iskolába, Farkas Jánost. Az ő keze alá kerültem. Tulajdonképpen másfél évig tanított, emberi, nevelői hatását mégis évtizedekig éreztem. Impozáns külsejű, tehetséges volt, igen szeretttük.

Amikor Farkas János bevonult, mi első-második osztályosok bekerültünk a nagy iskolába, a harmadik-negyedik osztályosok közé. A százhusznál is nagyobb tanulócsoporthoz az öreg mester, Cseri Ferenc kántortanító vezetett. Jóval túl volt már a hatvanon. Mai szemmel is jó, korszerű nevelőnek látom. Akkor, Farkas János után nehezen szoktuk meg őreges modorát. Mogyorófa pálcaja is gyakran suhogott felettünk. De ha elgondolom, ennyi gyereket fegyelmezni másként alig lehetett.”

Az elemi iskola ötödik osztályát 1918-ban végezte el. Ez év szeptemberében beiratkozott a sárvári polgári iskolába. Gyalogos bejáró lett, az út oda-vissza húsz kilométer volt. A legkeményebb téli napokon egy rokonszenves szállásadónőnél, Grósz néninél lakott négy társával együtt. Ekkor csak a hét végén mentek haza társaival együtt élelemért. Ilyenkor nemegyszer előfordult, hogy a hóval borított úton menet közben beesett az árokba.

Csoknyay József nyugdíjas kori visszaemlékezésében jól képzett, jeles pedagógusoknak írja le a sárvári polgári iskola tanárait. Különösen elismerően írt Barabás Györgyről, magyartanáráról és Pelle Lászlóról, aki a történelmet tanította. Egyetlen tanárára volt csak panasza: „A sárvári polgárban sok fájdalmas, keserű órát is töltöttem. Kálmán László, a matematika tanára (módos kisiparos család tagja) utálta a parasztgyerekeket (...) Gúnyos, csipkelődő megjegyzéseinek állandó céltáblái voltunk mi, falusi, gyerekek (...) Noha szorgalmas, jó tanuló voltam, az ő tárgyaiból elégségesnél jobb osztályzatot sohasem kaptam. (A tanítóképzőben számtanból és fizikából jelesnél rosszabb osztályzatot sohasem volt.) (...) Az ellenséges tanári magatartása miatt sokat szenvedtem, állandó izgalommal, idegfeszültségben, félve vártam az óráit.”

A polgári iskola elvégzése után az édesapja beíratta Sopronban az evangélikus tanítóképzőbe. Bár először nagyon félt a szakállas igazgatótól, később kiderült, hogy benne igazi jóakaróra talált. A légkör itt jóval családiasabb volt, mint Sárváron. Az iskola épülete azonban ugyancsak szegényes volt. A hálótermekben télen sem fűtöttek. Reggelre a mosdótálakban befagyott a víz. A tanulószobákban csak nagykabátban lehetett dolgozni télvis idején. A koszt is sovány volt. Mindezek ellenére még nyugdíjas-ként is szeretettel emlékezett soproni diákjeire. Így indokolta ezt: „Ezért a szegényes diákéletért bőven kárpótol az intézet jó szelleme, a tanárok emberséges bánásmódja. Igazi pedagógusképző intézmény volt. Különös hálával gondolok Ihász Ferencre, volt magyartanáromra, akit mindvégig példaképnek tekintettem. Sopronban érlelődött meg bennem a vágy: bárcsak én is tanítóképző intézeti tanár lehetnék. Ezt tartottam a legszebb élethivatásnak.”

Közben szülei anyagi helyzete tovább romlott, így a második évfolyamon át akart iratkozni a pápai állami tanítóképzőbe, ahol jó eredményét figyelembe véve ösztöndíjat kapott volna. Hamar igazgató azonban közbelépett, irodai kisegítőként alkalmazta, s ezért ingyenes ellátást és havi húsz pengő ösztöndíjat biztosított neki. Mivel szép kézírása volt, tulajdonképpen az írógépet kellett helyettesítenie. Így voltaképpen az igazgató bizalmasává vált.

Mintadiákként módja volt megismerkednie a város életével is. Így ír erről: „Maradandó hatást gyakorolt rám Sopron kulturális élete. Ott olyan szellemi légkörben éltünk, amilyenben nekem egyik más városban, sem Pápán, sem Győrben nem volt részem. A Frankenburg Irodalmi Körben már diákkoromban megismertem legnagyobb élő íróinkat, tudósainkat. A Liszt Ferenc Zeneegyesület hangversenyei ünnepségszámba mentek, pedig csak állóhelyre szólt a diákjegyünk. Önálló szintársulata is volt akkor Sopronnak, s nem is rossz!”

1927-ben végzett kitűnő eredménnyel. Ekkor, három sikertelen próbálkozás után, a Veszprém megyei Marcalgergelybe került kántortanítónak. Itt egyedül tanított hat osztályt, mellette ellátta a Hangya Szövetkezetben a könyvelői teendőket, s ő lett a levanteoktató is. Mindez tekintélyes javadalmazással járt, ami lehetővé tette, hogy szüleit és testvéreit anyagilag támogassa. Továbbtanulási szándékáról

azonban nem mondott le: jelentkezett a budapesti Polgári Iskolai Tanárképző Intézetbe magántanulónak. Ezt sikerrel elvégezve 1930 júniusában megkapta a polgári iskolai tanári oklevelet. Egyetemi tanulmányaihoz azonban előbb, 1932-ben, érettségizett a Pápai Református Kollégiumban.

1935-ben Sopronban, volt tanítóképzője gyakorló iskolájában megüresedett az egyik tanítói állás. A következőkről így ír emlékezésében: „A tanári testület meghívott erre az állásra, de előbb gyakorló iskolai vizsgát kellett tennem. A vizsgára az 1935-ös év májusában került sor. Életemben sok vizsgát tettem le, de ha erre a vizsgára visszagondolok, még ma is végigfut a hideg a hátamon. Hat tantárgyból kellett egyfolytában tanítanom egy nagyszámú bizottság előtt.”

1935 őszén költözött Sopronba, ahol négy évet töltött el a gyakorló iskolában állandó készenlétben, idegfejszültségben. Az 1937–38-as tanévre jelentkezett Pécsre, az egyetem történelem-földrajz-művelődéstörténeti szakára, s két félévet el is végzett. Ezután kérte tanítóképző intézeti tanári vizsgára bocsátását. Erre engedélyt kapott azzal a kikötéssel, hogy még egy évet kell elöltenie a szegedi egyetemen. 1939 januárjától december végéig hallgatta az előírt előadásokat, közben Várkonyi Hildebrand professzor nevelés-lélektani laboratóriumában ismerkedett az új pszichológiai kísérleti berendezésekkel. Szakdolgozatát *A gyermek kérdéseinek nevelés-lélektani vizsgálata* címmel készítette el. A tanítóképző intézeti tanári vizsgát 1939 decemberében tette le pedagógia-filozófia szakcsoportból kitűnő eredménnyel. Doktori szigorlatára 1940 decemberében került sor Kolozsváron.

Sopronba visszatérve az egyházkerület megválasztotta az üresedésben levő magyar-történelem szakos tanári állásra. Ettől kezdve a tanítóképző intézetben tanított magyart, történelmet és egy osztályban lélektant. Kemény munka volt, havonta általában kétszáz dolgozatot kellett kijavítania. 1943 nyarán kinevezték tanítóképző intézeti tanárnak a községi állami tanítóképző intézetben. Ezt az állást már nem foglalhatta el, mert behívták katonai szolgálatra. Előbb a veszprémi, később a sárvári leventeparancsnokságon dolgozott. 1945 márciusában a németországi kitelepítést megtagadva Kőszegre költözött, ahol civil ruhába öltözve elrejtőzött. Miután konszolidálódott a helyzet, csatlakozott a tanítóképző tanáraihoz, s a visszatért tanulókkal megkezdtek az oktatást.

1946 elején a szombathelyi tankerületi főigazgató megbízta a répcseszentgyörgyi Paraszt Dolgozók Tanítóképző-intézetének a megszervezésével. A feladatnak örömmel tett eleget, az ottani Mikes kastélyban összegyűjtött negyven fiatal tele volt lelkesedéssel, tudásvágygal. 1946 elején Kőszegen nagy sikerrel szervezte meg a Szülők Iskoláját. Még ebben az évben kinevezték a szombathelyi, a következő évben (ekkor már Pápán volt) székesfehérvári tankerület tanítóképző intézeteinek pedagógiai szakfelügyelőjévé, 1948-ban pedig egész Dunántúli tanítóképző intézeteiben ő látta el a szakfelügyelői teendőket.

1946 decemberében Pápára helyezték az Állami Tanítóképző Intézet igazgatói teendőinek ellátására. Ekkor az épületben még szovjet katonák állomásoztak. Az állapotokról így ír visszaemlékezéseiben: „Az intézet épülete már 1944-től kezdve katonai célokra voltak lefoglalva. A tanulóifjúság ezekben az években a város különféle intézményeiben helyezték el. Az épület 1947 márciusában szabadult fel. Elképzelhető, milyen állapotban volt. Nem volt egyetlen ép ablaka, papírral voltak beragasztva vagy téglával berakva. Az épületben nem találtunk egyetlen bútordarabot sem (...) Az igazgatói lakás padozatán tüzrakások nagy foltjai feketéllettek. Végigjárva a siralmas állapotban levő intézetet, egyetlen gondolat foglalkoztatott, képtelenség itt valamit kezdeni, gyorsan el kell menekülni innen!” Az új igazgató mégsem futamodott meg. Ellenkezőleg. Óriási szervezőmunkába kezdett. Az újjáépítési műsoros ünnepély sikerrel zárult, majd több évi erőfeszítés eredményeképpen a szülők, a diákok és a pápai mesteremberek rendbe hozták a romos épületet.

Dr. Csoknyay József igazgató 1949 áprilisában hatalmas feladatot kapott. Egy, általános iskolai tanárokat képző pedagógiai főiskolát kellett megszerveznie és elindítania még szeptember hónapban. A gigantikus szervezési munka sikerrel járt, ekkor azonban augusztusban a Minisztérium villámcsapás-szerű intézkedéssel leállította a munkálatokat. Azért sikereik is voltak. Az első Nevelési Munkaversenyben iskolája első helyezést ért el. Igazgatói munkáját felső körökben is elismerték. Ennek egyik jele az volt, hogy 1951-ben el akarták vinni minisztériumi főelőadónak, 1952-ben pedig a Parlamentben az elsők között vehette át a Kiváló Tanár kitüntetését. Támadások is érték az iskolát, de ezeket az egységes tantestület segítségével sikerült kivédenie. 1956 nyarán, az iskola fennállásának hatvanadik évfordulóján többnapos ünnepélyt rendezett a tantestület, aminek országos visszhangja volt.

Amikor a tanítóképzés átszervezésének híre elérkezett Pápára, Csoknyay József mindent megtett azért, hogy az egyik felsőfokú tanítóképző intézet Pápán jöjjön létre. Sajnos, sem a város, sem a megye vezetősége nem támogatta erőfeszítéseit, ezért azok kudarca voltak ítéelve. Így Pápa, ez a fejlett kultú-

A pápai Állami Tanítóképző Intézet épülete

rával rendelkező város, amelynek egykor három virágzó tanítóképzője volt, egyik napról a másikra pedagógusképző intézmény nélkül maradt. A pápai intézmény megszűnése előtt, 1959 januárjában áthelyezték Győrbe, ahol kettős feladatot kapott. Ő így ír erről: „Győrben 1959. január 1-én kezdtem meg működésemet, s ezzel párhuzamosan a felsőfokú intézet szervezésének minden gondja rám szakadt. Bár az igazgatót már kinevezték, de mivel megtartotta gimnáziumában az igazgatói funkciót, nem vett részt ebben a munkában. Csak amikor az intézet már készen volt, 1959 szeptemberében vette át az intézet vezetését. Mivel azonban fogalma sem volt a tanítóképzés munkájáról, az intézet és a vele kapcsolatos gyakorló általános iskola pedagógiai irányítása teljesen rám hárult. (...) Alig egy év után leváltották és elhelyezték az intézetből.”

Ezután másfél évig egyedül látta el a felsőfokú tanítóképző intézet vezetését, irányítását. Ezért a munkáért minisztériumi elismerésben részesült, majd megkapta az *Oktatásügy kiváló dolgozója* kitüntetést. 1962-ben új igazgatót neveztek ki, aki mellett helyettesként dolgozott. 1963-ban a Minisztérium Romániába küldte felsőoktatási személyzeti kérdések tanulmányozására. Tapasztalatairól cikket jelentetett meg a *Magyar Pedagógiai* című folyóiratban.

Munkatársai és volt tanítványai szerint nemcsak a megszervezője, hanem a legfőbb erőssége is ő volt a győri felsőfokú tanítóképző intézetnek. Embersége, igazságossága, hatalmas pedagógiai tudása mindenkiben tiszteletet ébresztett iránta. Mikor 1967-ben, negyvenévi pedagógiai működés után nyugdíjba vonult, mély megrendüléssel vettek tőle búcsút.

Nem jelentett ez számára elválást a pedagógiától. Nyugdíjazása után még több, mint tiz évig dolgozott Győr-Sopron megye tanácsának művelődési osztályán, ahol nagyon jól érezte magát. Gyakran kapott elnöki megbízatást érettségire, tanítói képesítőre. Ezek nagyban segítettek pedagógiai tapasztalatainak gazdagodását.

1982-ben érte a halál, egy győri étteremben kapott agyvérzést. A kórházban már nem tudtak rajta segíteni. Felesége két évtizeddel később követte őt. Hamvaikat a győri Szent Imre templom kriptája őrzi.

Huszár János

Zirc múltja és újjászületése

Zirc város a Magas-Bakony szellemi központja. A település a tengerszint felett 400 m magasan a Zirci-medencében helyezkedik el. Északon a Szesztra, nyugaton a Pintér-hegy, délen a Három-hegy, délkeleten a 20 hektáros Arborétum határolja. A település nevének eredetére több értelmezéssel is találkozhat a kutató, amelyek közül érdemes megemlíteni a néhány szláv eredetű alternatívát: „src” (szerdce = szív) vagy a „crk” (czirk = egyedülálló templom), de érdekes lehet a „zsrc” (zsirecz = jó makkoltató hely).

A település valóban a Bakony szívében van és az is igaz, hogy a város déli bejáratnál a királyi pihenőhelyhez – királyi udvarház – tartozott egy kápolna (templom), amelynek létét az 1943 és 1982-ben végzett ásások igazolták. Itt halt meg 1060-ban I. András király, akit Tihanya szállítottak és az általa alapított bencés monostor altemplomában helyezték örök nyugalomba. A „jó makkoltató terület”-ből is levezethető a város nevének eredete, mivel évszázadokon keresztül rideg módon tartottak a hegyekben bakonyi sertést.

A ciszterci rend otthonát 1221-ig Bakonyi Apátságának nevezték, csak e dátumot követően olvasható az okiratokban a Zirci Bakonyi Apátság elnevezés.

A város alapítása 1182-re tehető, arra az időpontra, amikor III. Béla király hívására a Bakony hegység szívében a franciaországi Clairvauxból – Klervó – megjelentek a ciszterci rend első rajai. Két évtized alatt felépítették a korai gót stílusú monostorukat és a toronynélküli templomukat. Az európai híró monostor és templom építése alatt és után az irtatlan területen a világi népesség számára követhető gazdasági és szellemi kultúrát teremtettek.

A török hódoltság alatt a település elpusztult, a ciszterci rend tagjai és a világi népesség is elmenekült. 150 éven át csak az „árván” maradt omladozó középkori monostor és templom tanúskodott a háromszáz éves kultúra létezéséről.

Zirc újr alapítását a XVII és a XVIII. század fordulóján, bonyolult történelmi előzmények után a sziléziai Heinrichau-i Ciszterci Apátság vállalta. A Franciaországból érkezett középkori szerzetesrend a Bakony hegység szívében gazdálkodó közösség volt, ám az újkori ciszterek földbirtokos rendként kezdték meg Zirc újr alapítását. Ez azt jelenti, hogy a kiterjedt földbirtokra hét különböző német nyelvterrületről hívtak római katolikus telepeseket, akik örökös jobbágyságot fogadva kapták meg a lakóház-építéséhez a jobbágytelkeket, a gazdálkodáshoz szükséges földbirtokot. Az 1718-ban kelt szerződés szerint, a telkeken felépíthették lakóházaikat és a kijelölt erdőterületeken az irtások után megteremthették a földművelés és állattenyésztés feltételeit. A gazdálkodásuk eredményéből kellett teljesíteni jobbágyi kötelezettségeiket.

A ma látható újkori Ciszterci Apátság épületét 1727-től kezdték építeni és 1927-ben fejezték be. A barokk templom 1732–1752 között épült. Az újkori ciszterci rend 1814-ben I. Ferenc király döntése alapján elszakadt Heinrichautól, önállóvá, magyarrá és tanító renddé vált és egyesült a zirci, a pilisi, a pástói apátság. Első magyar Apátnak a király Dréta Antalt nevezte ki. Később a szentgotthárdi ciszterek csatlakoztak a zirci központhoz. Így vált Zirc, a magyarországi Ciszterci Szerzetesrend központjává.

Zirc újkori történetében több fontos esemény közül kiemelésre méltó, hogy 1867-ben az országos szervek Csesznek helyett Zircre bízták a járási közigazgatási státusszal járó térségi feladatokat. A XIX. század utolsó évtizedeiben tapasztalt konszolidációs időszakban Zircen is – mint az ország egészében – tapasztalható a települések lakosságának önszerveződése. Rendre alakulnak különböző érdekek, érdeklődési területek mentén az egyletek, egyesületek, társaskörök. A polgárosodás folyamatában több olyan szervezet alakult a járási székhely Zircen, amelyeknek programjában szerepelt a település fejlesztése, szépítése, az igényesebb oktatás és a kulturális élet feltételeinek megteremtése. A civil szervezetek eljuttatták javaslataikat a helyi, a járási, de több esetben a megyei és országos szintű döntéshozókhoz is. Zirc világi vezetése, a Ciszterci Apátság és a civil szervezetek együttműködésének az eredményeként 1889-ben felépült a Fiúiskola, 1901-ben a Leányiskola és a Kisedővoda, 1901-től működött az Erzsébet Kórház, 1902-ben avatták fel a Járási Főszolgabírórság székházát. Napirendre került a település rendezésének, ezzel együtt a parkosításnak az ügye is. A település központi terét 1906-ban Rákóczi térnek nevezték el és parkosították. A főutcat 1909-ben Kossuth utcának, folytatását Szécsényi (akkor így írták) utcának, a Hosszú utcát Deák Ferenc utcának, az Újlak utcát Reguly utcának „keresztelték” át. A

felsorolt új utcanevekből is következtethetünk a település újszerű gondolkodására s talán az összefogás és a közös cselekvés fontosságának elfogadására.

Ezt a Zirc lakosságára jellemző alkotószellemű együttműködést ugyan megszakították az I. világháború vészterhes évei, de annak befejezését követő pár év után újra indult a civil szervezetek működése. Új karitatív és kulturális egyletek, egyesületek alakultak. Szorgalmazták a Katolikus Legényegylet Székházának megépítését, hogy ott hangversenyeket, színházi estéket, jótékonyági bálakat rendezhessenek. 1928. november 18-án felépült a szellemi élet fontos központja, amelyet ünnepélyes körülmények között adtak át a Legényegyletnek.

A két világháború között Zirc, mint járási székhely, a településfejlesztésben, a szellemi és kulturális élet, a sport területén is követhető példát mutatott a természetes vonzáskörzet községeinek. Az élet minden területének volt önszerveződő gazdája.

Zirc társadalmi élete, az a struktúra, amelyben a többség megtalálta helyét, a II. világháború befejezése után szétesett. Az egyleteket, egyesületeket betöltötték, az őket szellemiekben és anyagiakban is támogató ciszterci rend működését 1950-ben beszüntették.

1945 és 1948 között, a reménység éveiben várta Zirc és természetes vonzáskörzetének lakossága az új demokratikus társadalmi formáció építésének a kezdetét, helyette a magyar nép számára alig elviselehető időszak következett. A járási székhely Zirc közigazgatási státuszát 1950-től, a tanácsok megalakulásától megerősítették, de feladatköre teljesen megváltozott. A Járási Főszolgabíróság Székházában a Járási Tanács és annak hivatalai működtek.

Zirc lakóinak száma 1945-ben 3500 fő volt. A Dudar Szénbánya megnyitását követően a népesség a vártnál jóval gyorsabban növekedett. A bányauzembe az országnak szinte minden pontjáról érkeztek munkások, és az üzem vezetőinek nagy gondot okozott a munkáscsaládok elhelyezése. Zirc rendelkezett alapfokú infrastruktúrával – kórház, iskola, óvoda, kereskedelmi és egyéb szolgáltatások – így a bányászcsaládoknak itt építettek lakásokat. A lakótelepek benépesülésével a lakosság száma folyamatosan nőtt, napjainkban elérte a 7300 főt. A népesség gyarapodásával nőtt a gyermeklétszám is, így óvodai, iskolai tantermeket kellett építeni. 1957 és 1981 között 24 általános iskolai tanterem és egy tornaterem épült.

Zirc történetében nagy jelentőségű eseménynek számított 1962-ben a gimnázium alapítása. Két tanévben a Reguly Antal Általános Iskolával közös igazgatással, ún. 12 osztályos iskolaként működött. Az 1964/65-ös tanévtől önálló iskolává vált és a Ciszterci Apátság épületében folyt a tanítás. 1968-tól saját épületben, 1982-től III. Béla Gimnázium néven, néhány éve új profillal III. Béla Gimnázium és Művészeti Szakközépiskolaként működik, ahol igényes képző-és iparművészeti alapképzésben részesülnek a diákok.

1952-től a Ciszterci Apátságban alapítottak szakmunkásképző intézetet, amely történetének első évtizedében vajúrokat, azt követően mezőgazdasági gépszerezőket, később több szakterületre is képezett szakembereket. Az intézmény Reguly Antal Szakképző Iskola néven, napjainkban új helyén, az Alkotmány utcában, az 1994-ben felépült impozáns iskolaépületben működik, amelyhez nagy alapterületű korszerű tornatermet és diákothont is építettek. Az ciszterci rend kárpótlásával épülhetett fel az új iskola, hogy a Ciszterci Apátság épületéből a diákságot kiköltöztethessék.

Az 1970-es évtől megszűntek a járáások, így Zirc közigazgatási státusza a térségben a minimumra csökkent. 1950-ben a ciszterci rend működésének felfüggesztése, 1970-ben a Zirci Járás megszűnése a településnek alig pótolható szellemi kapacitásvesztést jelentett. Zirc 1970-től nagyközségként minden lehetséges szellemi és anyagi forrást egyesítve igyekezett megteremteni a várossá nyilvánításhoz szükséges feltételeket. 1982-ben azzal a szándékkal emlékezett meg a település alapításának 800 éves jubileumáról, hogy a tervezett ünnepek egyike éppen a városi státusz odaítélésének eseménye lesz. Nem így történt, aminek az okát a zirci emberek igen gyorsan megfejtették. A korabeli megyei és országos szinten regnáló döntéshozók 1984. január 1-től adták meg a településnek a városi rangot. A várossá nyilvánítás avató ünnepségét, a 11 magyar „ikerváros” vezetőinek a meghívásával együtt 1984. január 13-án tartották.

Zirc város újra formálhatta természetes vonzáskörzetében vezető szerepét. Ez a szerep nem a gazdasági potenciálra, hanem az általános és középiskolákban, a műemlék és városi könyvtárakban, a két múzeumban koncentrált szellemi kapacitásra volt építhető. A rendszerváltozás évétől Zirc újra a magyarországi Ciszterci Rend központja lett.

Napjainkban a Bakony fővárosának tekintett Zircre évenként 50 ezer vendég látogat, akik megismerkedhetnek a Ciszterci Apátság igényesen restaurált barokk templomának képzőművészeti értékeivel, a klasszicista monostor II. emeletén a 65 ezer kötetes műemlék könyvtár időszakos kiállításával, a díszterem csodálatos, az asztalosipar iparművészeti remekeivel.

2007-ben még a monostorban fogadja vendégeit az 1972-ben alapított Bakonyi Természettudományi Múzeum, amely igényes és tartalmas állandó kiállítással mutatja be a Bakony természeti értékeit, de 2008-tól már a város más pontján működik az intézmény. A múzeum kiállításait jól egészíti ki a 20 hektáros arborétum, ahol az ország különböző pontjairól érkező vendégek megcsodálhatják a különböző fajok óriásait, gyönyörködhet a különböző facsoportokról sugárzó zöld színek nyugtató árnyalataiban. A Föld öt kontinensének mindegyikéről láthatók olyan fás- és lágyszárú növények, amelyek jól túrik a tengerszint felett 400 m magasán ismert magas-bakonyi mikroklimát.

A város központi terének nyugati felében van a Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház. Végleges működési engedéllyel, tematikus múzeumként működik. A múzeum és alkotóház főépülete az 1766-ban épült, a névadó nagy utazó tudós szülőháza. (Egyemeletes barokk lakóház, védett műemlék.) A főépületben lévő állandó kiállításokhoz, a földszintes épületegyüttesben kaptak helyet a bakonyi népi kismesterségek műhelyei. A Rákóczi tér 10. sz. alatt kialakult egyedi szervezésű intézmény kb. 600 m²-en működik és még birtokba vehető mintegy 400 m² alapterület. Az 5800 m² nagyságú telken további bővítés lehetséges. Kész a terve egy látványműhelynek, az oktatóbázisnak és 50 fős diákszállásnak. Az utóbbiak további bővítésével, a szálláshelyekhez hozzárendelhető szolgáltatások is megvalósulnak.

Illés Ferenc

Irodalom: *Horváth Konstantin*: Zirc története Zirc 1930. – *Pápay József*: Reguly Antal emlékezete Bp. 1905. – *Faller Jenő*: Csetény, Jásd, Szápár községek története Zirc 1936., 1937. – *Vajkai Aurél*: A Bakony néprajza Bp. 1959.

A zirci ciszterciek barokk temploma és rendháza